

Samtidshistorie i nyord

En gang forsøkte jeg å lage et nyord. Det falt på steingrunn. Trøsten er at jeg er i godt selskap.

Det er lett å lage nye ord på norsk, slik vi hver uke kan se i moroprogrammet *Nytt på nytt* på NRK1, men det er vanskelig å få folk til å bruke dem. Den nye ordboken *Nyord i norsk*, som omfatter perioden 1975–2005, er en oppfølger av *Nyord i norsk 1945–1975*, som utkom for 30 år siden og har fått klassikerstatus (1). Liknende utgivelser finnes på både svensk og dansk (2–4).

Hva er egentlig et nyord? Ofte tenker vi på det som et nylaget ord (5). Men denne ordboken omfatter også ord som har fått ny betydning, f.eks. «virus» i betydningen datavirus, eller utvidet betydning, f.eks. «antiseptisk» som betegnelse for noe som er uten særpreg.

Ordboken er rent registrerende. Her angis kun den såkalte usus, dvs. bruken av ordene slik de er registrert i kildene. Det innebærer at vi finner en lang rekke moteord, f.eks. «fokus» og «i forhold til», uten at ordbokredaktørene løfter så mye som en pekefinger.

Ifølge forordet gir boken oversikt over «nydannelser i allmennspråket, slik de framstår i aviser og allmenne tidsskrifter». Nye fagord er bare tatt med i den grad de er registrert i de samme kildene. Men utvalget av kilder virker tilfeldig. Blant de inkluderte tidsskriftene finnes f.eks. *Pedagogisk forskning*, *Kirke og kultur*, *Norsk filosofisk tidsskrift*, *Norsk geografisk tidsskrift* – men ikke *Tidsskrift for Den norske legeförening*.

For noen år siden foreslo jeg selv en medisinsk betegnelse for bakrus - veisalgi (6), men den slo ikke an og finnes derfor ikke i denne boken.

Medisinske nyord

Medisinen er likevel rikt representert. Bare på første side er det fem medisinske ord: arytmi, abortere, abortpille, abstinens, ADD. Men hva er forholdet mellom allmennspråk og medisinsk fagspråk? Vi finner f.eks. oppslagsordet anoreksi (1976) – men pussig nok ikke bulimi – men både anoreksi og bulimi står i Sverdrup og Sandveis rettskrivningsordbok («Tanum») allerede i førsteutgaven i 1940 (7). Og når begynte fagfolk å bruke begrepene?

I Tidsskriftet er enkelte levedyktige ord blitt introdusert de siste årene. I 1994 lanserte Jostein Holmen nyordet «risikant». Det betegner en person som føler seg frisk, men

som har én eller flere risikofaktorer for sykdom og tidlig død (8). Det står ikke i den nye ordboken. Et annet er «propillekjørere», som Olaf Gjerløw Aasland brukte første gang i Tidsskriftet i 1995 (9). I nyordboken finnes bare «propille» (= det å være påvirket av medikamenter), med første registrering fra Aftenposten i 1997.

En ordbok kan aldri bli helt stringent. Vi finner nyord som f.eks. ble introdusert før 1975, slik som «væsketap» (1954) og «elektronmikroskop» (1965). Det er riktig nok at «betablokker» er registrert første gang i 1985, slik ordboken angir, men flertallsformen «betablokkere» er å finne i et oppslag i VG alt i 1974.

Flere medisinerere har bidratt til boken, bl.a. Astrid Nøklebye Heiberg med hennes uttrykk gompefett (= fett omkring midjen og setepartiet) fra 1988. Men i en del andre tilfeller er personnavn anonymisert, f.eks. på oppslagsordet «matallergi» fra 1987 (er det virkelig ikke eldre?): «metoden er ubrukelig til diagnose av matallergi, sier ass. overlege [N.N.]». Jeg ble nysgjerrig på hvem denne N.N. kunne være, og slo opp sitatet i tekstarkivet Retriever. Der fant jeg at den anonymiserte kollegaen var «Jakob Havnen ved Sentralsjukehuset i Rogaland». Det er vanskelig å finne noen klar linje bak redaktørens tidvise anonymisering.

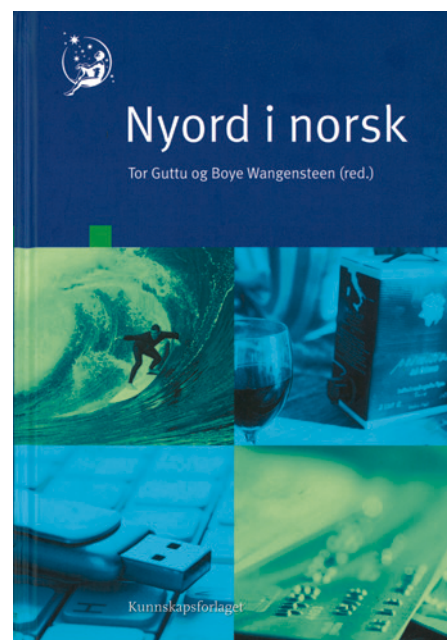
Nyord fikk en uventet aktualitet i forbindelse med 22. juli-rettsaken, der den psykiatriske betegnelsen «neologisme» ble mye diskutert. Mennesker med alvorlige psykiske lidelser kan lage nye ord, vri på ord eller tillegge ord ny betydning. «Spørsmålet om hvorvidt tiltalte benytter seg av neologismer, har vært sterkt fremme under hovedforhandlingen», står det tørt i dommen (10, s. 84). Retten var ikke enig med de rettspsykiatriske sakkyndige i at ord som nasjonaldarwinist, suicidalmarxist og suicidalhumanisme var neologismer (10, s. 84).

Det mest fascinerende med denne ordboken, er at den spiller samfunnsutviklingen i Norge de siste 30 årene – en tidsperiode som mange av oss har et nært forhold til.

Erlend Hem

erlend.hem@medisin.uio.no

Erlend Hem [f. 1970] er dr.med. og konstituert sjefredaktør i Tidsskriftet.

Tor Guttu, Boye Wangensteen, red. *Nyord i norsk*. 390 s. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2012. Pris NOK 298. ISBN 978-82-573-2153-6

Litteratur

1. Leira V, red. *Nyord i norsk: 1945–1975*. Bergen: Universitetsforlaget, 1982.
2. Jarvad P, red. *Nye ord: ordbog over nye ord i dansk 1955–1998*. Gyldendals røde ordbøger. København: Gyldendal, 1999.
3. Moberg L, red. *Nyordsboken: med 2000 nya ord in i 2000-talet*. Stockholm: Svenska språknämnden, 2000.
4. Nyman H. Mycket medicin i «Nyordsboken». *Läkartidningen* 2001; 98: 843. <http://larkiv.lakartidningen.se/2001/temp/pda22474.pdf> [4.4.2013].
5. *Nyord. Bokmålsordboka og Nynorskordboka*. www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=nyord&begge=&ordbok=bokmaal [4.4.2013].
6. Hem E. Hangover eller veisalgi? *Tidsskr Nor Lægeforen* 2000; 120: 2578.
7. Guttu T. Ny «Nyord i norsk». *Ord om ord* 1998, nr. 4: 35–7.
8. Holmen J. Risikant – et nytt ord i forebyggende helsearbeid. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1994; 114: 2294.
9. Aasland OG. Propillekjørere. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1995; 115: 198–9.
10. Lovdata. Oslo tingrett. Dom 24.8.2012. www.lovdata.no/nyhet/dok/toslo-2011-188627-24.html [4.4.2013].

Mottatt 7.4. 2013 og godkjent 10.4. 2013. Medisinsk redaktør Raida Ødegaard.